

IGAZSÁGOSSÁG ÉS KÖZÖSSÉG HÉRODOTOSNÁL*

KÖNCZÖL MIKLÓS
egyetemi tanársegéd (PPKE JÁK)

A következőkben a *pleonexia* fogalmának megjelenését szeretném közelebbről megvizsgálni Hérodotos munkájában,¹ egyrészt az igazságosság-, pontosabban igazságtalanság-fogalom jelentésmezejében elfoglalt helye szempontjából, másrészt retorikai eszközként betöltött funkcióját tekintve. Az út, természetesen, nem járatlan. A huszadik század közepe óta két fontos monográfia is megjelent a *pleonexia*, illetve a szélesebb értelemben vett bírvágy és igazságtalanság fogalmainak alakulásáról a görög irodalomban: Heinz-Otto Weber 1967-es értekezése,² 2001-ben pedig Ryan K. Balot könyve.³ Rajtuk kívül is jellemző azonban az utóbbi évtizedek Hérodotos-irodalmára, hogy a *pleonexia* igen sok tanulmányban szerepel, legalább egy rövid említés erejéig. A korábbi eredmények ismeretében előadásom nem vállalkozhat többre, mint az ezek alapján kirajzolódó kép árnyalására néhány részlet tekintetében.

I. A követjárás

A *pleonexia* fogalma a görög irodalom történetében első alkalommal Hérodotos hetedik könyvének közepén jelenik meg. A Xerxés vezette perzsa sereg átkelését követően Hérodotos arról tudósít, hogy a hellén városok egy része megállapodott a köztük dúló viszályok megszüntetéséről, valamint arról, hogy kémeiket küldenek a perzsa udvarba és követeket Argosba, Szicíliaba, Kerkyrára és Krétára.⁴ A követjárás egyhelyütt

* A VII. Magyar Ókortudományi Konferencián, 2006. május 27-én elhangzott előadás jegyzetekkel bővített szövege. A görög szavak latin betűs átírásában az ún. ‘akadémiai’ hagyományt követtem.

¹ A hivatkozások alapjául szolgáló szövegkiadás: HAIM B. ROSÉN (ed.): *Herodotus, Historiae I-II*. Studgardiae et Lipsiae: Teubner 1987–1997. A magyar idézetek a saját fordításomban szerepelnek.

² HEINZ-OTTO WEBER: *Die Bedeutung und Bewertung der Pleonexie von Homer bis Sokrates*. (Diss.) Bonn, 1967.

³ RYAN K. BALOT: *Greed and Injustice in Classical Athens*. Princeton–Oxford: Princeton University Press, 2001.

⁴ Az ún. iszthmoszi szövetség: Hérodotos VII. 145. skk.

sem jár sikerrel. Hérodotos először az argosiai által hagyományozott történetet írja le,⁵ mely szerint az argosiai a Pythia jóslata és a korábban Spártával szemben elszenvedett veszteségeik ellenére is készek lettek volna részt venni a közös védekezésben, cserébe pedig a szövetséges seregek fele fölötti vezerséget kérték és harmincévnyi békét a spártaiaktól. A spártaiak az előbbi feltételre azt válaszolták, hogy az argosi király csakis az egyes spártai királyokéval megegyező, tehát egyharmad résznyi szavazati jogot kaphat a hadvezetésben. Az argosiai erre elzárkóztak a további tárgyalásoktól, mondván, hogy inkább elviselik a barbárok uralmát, mint a spártaiak *pleonexiáját*.

A *pleonexia* tárgya tehát a hatalom,⁶ jelentése pedig egyértelműen megragadható: a spártaiak nagyobb részt akarnak maguknak a hadvezetésből, egészen pontosan kétszer annyit, mint ami az argosiaknak jutna. Az előzmények azonban többre engednek következtetni: az argosiai már a tárgyalás kezdetén előrebocsátják, hogy az igazságosságnak az felelne meg (*kata to dikaion*), ha ők vezetnék az egész sereget. Ezt a fordulatot a modern kommentárok egységesen azzal magyarázzák, hogy Agamemnón, a *par excellence* össz-görög hadvezér az Argosban fekvő Mykéné⁷ ura volt, Héraklés unokájának, Aristomachosnak a Peloponnésost öröklő gyermekei közül pedig Argos királya, Temenos volt a legidősebb.⁸ Ilyenformán a spártaiak nem csupán egyenlőtlenül kívánják elosztani a hatalmat,⁹ hanem szembekerülnek az igazságosság elvével. Ennek az elvnek a tartalmát a történeti-mitológiai utalás pedig a homérosi igazságosság-fogalomhoz közelíti. Ezt a kapcsolatot a spártaiak válasza is megerősíti: nem lehetséges, hogy bármelyik királyukat megfosszák a hadvezerségtől, azaz a vezerség jelentette megtiszteltetéstől egyfelől, és a dicsőségszerzés lehetőségétől másfelől: attól a lehetőségtől, hogy olyan tettekben vegyen részt, melyeknek megörökítését Hérodotos fő feladatának tartja.¹⁰ Az egész vitára jellemző, hogy csupán a spártaiak

⁵ Hérodotos VII. 148. 2 skk.

⁶ A *pleonexia* nem anyagi jellegét hangsúlyozza BALOT i. m. 110.

⁷ Ld. pl. Strabón VIII. 6. 10. A későbbiekben Argos Mykénét csak Kr.e. 464/3-ban foglalta el (és rombolta le): ennek tényéről ld. Diodóros Sikeliótés XI. 65. 5. és Strabón i. h.

⁸ Ld. pl. HEINRICH STEIN kommentárját: *Herodotos* IV. Berlin: Weidmann, ²1866, 141, ad loc. Hasonlóképpen W. W. HOW – J. WELLS: *A Commentary on Herodotus* II. Oxford: Clarendon Press, 1912 (repr. 1991), 188, ad loc. Általánosságban utal Argos kiemelkedő jelentőségére a hērōszok korában R. W. MACAN: *Herodotus. The Seventh, Eighth, & Ninth Books with Introduction and Commentary* I. London: Macmillan, 1908, 202, ad loc., idézve Hérodotos egy korábbi megállapítását: „Kleisthenés ugyanis, mikor háborút indított az argosiai ellen, beszüntette a rhapsódosok versengését Sikyónban, a homérosi eposzok miatt, mivel legfőképpen az argosiakról és Argosról szólnak.” (Hérodotos V. 67. 1). J. C. F. BAEHR – G. FR. CREUZER kiadásához csatolt – kommentárja a Pheidón rövid életű hódításával (vö. VI. 127. 3) megszerzett *hegemoniára* vonatkoztatja a hivatkozást: *Herodoti Halicarnassensis Musae* III. Lipsiae: Hahn, ²1859, 666, ad loc. A Pheidónra vonatkozó szűkös forrásanyag áttekintését ld. MAIT KÖIV: *Ancient Tradition and Early Greek History. The Origins of States in Early-Archaic Sparta, Argos and Corinth*. Tallinn: Avita, 2003, kül. 344 skk.

⁹ Az egyenjogúság elvének sérelmét látja WEBER i. m. 27.

¹⁰ Vö. BALOT i. m. 111: „The disagreement between Argives and Spartans recalls the Iliadic dispute over the distribution of spoils by the army, but, rather than framing their conflict in terms of honor (*timē*) and *hubris*, the Argives and Spartans argue in terms of the fair (*dikaiois*) distribution of hegemony [...]” Véleményem szerint sokkal inkább a két (homérosi és kortárs) fogalmi keret összjátékáról beszélhetünk itt, ahogy arra a syrakusai jelenetnél BALOT is rámutat (i. m. 112).

és argosiai között zajlik: a *pleonexia* tehát elsődlegesen az ő kapcsolatukon belüli igazságtalanságra vonatkozik.¹¹

A Szicíliaába érkező követek szintén kudarcot vallanak.¹² A segítségnyújtás szükséges és hasznos volta melletti érvekkel alátámasztott kérésüket Gelón, Szirakusai tyrannosa *logos pleonektés*nek minősíti, felemlítve, hogy amikor ő kért segítséget más hellén városoktól, azok korántsem tekintették közös veszedelemnek a barbárok támadását. Ő mégis késznek mutatkozik arra, hogy katonai támogatást nyújtson a perzsák ellen, azzal a feltétellel, hogy ő lehet a szövetséges seregek fővezére. A spártai követ tiltakozására azt feleli, hogy beérné a sereg egyik felének a vezetésével is – ezt viszont az athéni küldöttek tartják elfogadhatatlannak, így a tárgyalásnak itt is vége szakad.

Gelón, az argosiaiktól eltérően, nem a régmúltban gyökerező igazságosságra hivatkozik, hanem a közelmúlt eseményeire: a *pleonexia* abban áll, hogy a szövetségesek olyasmit kérnek tőle, amit maguk korábban nem voltak hajlandóak megtenni. A párbeszédet azonban átszövik az egyértelmű homérosi utalások, ismét az archaikus igazságosság-eszményt idézve fel. A spártai Syagros egy Iliás-sort átfogalmazva utasítja vissza Gelón igényét a fővezérségre,¹³ a továbbiakban pedig az athéniak is szükségét érzik, hogy Homérosra hivatkozzanak a hajóhad vezetésére vonatkozó igényüket alátámasztandó.¹⁴

Gelóntól magától sem áll távol az eposzok fogalmi világa: Syagrosnak adott válaszát azzal a megállapítással kezdi, hogy a sértések (*oneidea*) hatására rendszerint felszökik a *thymos* az emberben¹⁵ – erre az athéniak reagálnak majd, kijelentve, hogy nem a sértés (*oneidos*) szándéka vezeti őket, mikor tiltakoznak a szövetségi feltételek ellen. A homérosi utalásokat sajátos megvilágításba helyezi, egyben a két követségeleírás közti kapcsolatot hangsúlyozza az a tény, hogy a spártai követ éppúgy Agamemnón személyére hivatkozik a spártai igények indokaként, mint korábban a spártaikkal szemben – bár csak implicit módon – az argosiaiak. Ez egyfelől természetesen arra enged következtetni, hogy a homérosi eposzok alapján bármely polis meggyőzően

¹¹ Mindazonáltal joggal beszél már itt is a görög városállamok „nemzetközi” közösségéről BALOT i. m. 110.

¹² Hérodotos VII. 157 skk.

¹³ Hérodotos VII. 159: Ἦ κε μέγ' οἰμῶξει ὁ Πελοπίδης Ἀγαμέμνων πυθόμενος Σπαρτιήτας τὴν ἡγεμονίην ἀπαραίτησθαι ὑπὸ Γέλωνός τε καὶ Συρηκοσίων. („Bizony nagyot jajdulna Pelops sarja, Agamemnón, ha tudná, hogy Gelón és a syrakusaiak megfosztották a vezérségtől a spártaikat.”) Vö. HOMÉROS: *Iliás* VII. 125 és 129: Ἦ κε μέγ' οἰμῶξει γέρων ἱππηλάτα Πηλεΐδης [...] τοὺς νῦν εἰ πτώσοντας ὑφ' Ἑκτορι πάντας πάντας ἄκοῦσαι... („Bizony nagyot jajdulna a lovat hajtó öreg Péleus [...] ha hallaná, hogy most ezek mind elbújnak Hektör elől...”) A szöveg helyi értelmezéséhez ld. pl. STEIN i. m. 154, HOW – WELLS i. m. 197, ad loc. Az egyértelműnek látszó homérosi utalás (a direkt utalással szemben foglal állást DEBORAH BOEDEKER: *Epic Heritage and Mythical Patterns in Herodotus*. In EG-BERT J. BAKKER – IRENE J. F. DE JONG – HANS VAN WEES (eds.): *Brill's Companion to Herodotus*. Leiden – Boston – Köln: Brill, 2002, 101.) érdekessége, hogy az *Iliás*ban Agamemnón Mykéné királya, míg Spártában fivére, Menelaos uralkodik. A fent említett kommentárok a spártai követ szavaiban egy tudatos spártai legitimitációs törekvés tükröződését látják, melynek célja a hódítások igazolása volna. Ezzel kapcsolatban ld. még G. L. HUXLEY: *Herodotus on Myth and Politics in Early Sparta. Proceedings of the Royal Irish Academy*, 1983/83 C Nf. 1. 7, a spártai mítikus legitimitáció kérdéseiről általában KÖV: i. m. 141 skk.

¹⁴ Hérodotos VII. 161. 3: Vö. HOMÉROS: *Iliás*. 546 skk.

¹⁵ A hadseregek összemérését emeli ki homérosi párhuzamként BALOT i. m. 112.

érvelhetne saját vezérségre érdemes volta mellett, ez pedig Hérodotosnak az ilyen érvekkel kapcsolatos fenntartásait mutatja. Másrészt azonban a közös hivatkozási alap minden felhozott érvnél meggyőzőbben igazolja a viták résztvevői közt fennálló közösséget. Az argosiak esetében a *pleonexia* éppen ezen a közösségen belüli igazságtalanságot jelenti, Gelón esetében pedig az archaikus hivatkozások utólag tágitják a *pleonektés* jelző értelmezési lehetőségeit.¹⁶

A vizsgált szövegrészletekben két-, vagy még inkább háromféle közösség jelenik meg. Az egyik az előbbieken vizsgált, közös történelmen és mítoszokon alapuló, az archaikus igazságosság-eszménnyel összekapcsolódó, mondhatnánk: „ősidők óta fennálló” közösség, melynek minden hellén egyaránt tagja, s amely a legkönnyebben Európával azonosítva, Ázsiával szembeállítva ragadható meg. Ezen a közösségen belül jön létre az iszthmoszi szövetség, vagy – ahogy Hérodotos fogalmaz – „a Hellas helyzetét a legtisztábban látó hellének” (*tón peri tén Hellada hellénón ta ameinó phroneontón*) közössége. Ez utóbbihoz való csatlakozásra kellene rábírnunk a követeknek az argosiakat és Gelónt, a továbbiakban pedig a kerkyraiakat és a krétaiakat. A követek érvelésében – amit Hérodotos a szicíliai jelenetben ismertet – jelenik meg a közösség harmadik, az előzővel szorosan összefüggő fajtája, a perzsa fenyegetés következtében létrejövő veszélyközösség: „Mert ne reménykedj abban – így a követek –, hogy ha bennünket csatában legyőzve elpusztít a perzsa, nem fordul majd ellened is...”¹⁷

Milyen viszonyban állnak a szövegben egymással a közösség ezen formái, és milyen szerep jut velük kapcsolatban a *pleonexia* fogalmának? A tárgyalások célja, hogy a polisok megállapodásával létrehozott közösségbe új tagokat vonjon be. Ennek során az érvelés alapvetően a veszélyközösségből indul ki, amivel szembenáll az argosiak és Gelón várakozása: előbbieket azt a jóslatot kapják, hogy ne avatkozzanak a közelgő háborúba, és ami mégis tárgyalásra készíti őket, az nem a perzsáktól, hanem a spártaiktól való félelem. Gelón pedig – Hérodotos leírása szerint – igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy biztosítsa a maga számára az esetleg győztes perzsák jóindulatát. Ő a követeknek adott válaszában is arra hivatkozik, hogy tapasztalatai alapján a közös veszély nem mindig vezet közös cselekvéshez. Ami a minden hellént magában foglaló, ősi közösséget illeti, az mindkétszer a fővezérségre vonatkozó igények megalapozásaként merül fel, egyrészt kimondva (az argosiak *kata to dikaión*-érvével és a spártai Syagros Homéros-utalásával), másrészt kimondatlanul (az ezekre adott válaszokban). A *pleonexia* mindkét esetben ennek a közösségnek az egyik alapértékét jelentő, archaikus igazságosság-eszmény sérelmére utal, szembeállítva a követek „közösségépítő” törekvéseivel.

Az is egyértelmű azonban, hogy a szó *szoros* értelmében vett *pleonexia* nem kizárólag a szövetséges hellénekre jellemző: az argosiakról és Gelónról egyaránt elmondható, hogy *többre* vágnak, mint amit tárgyalópartnereik kínálnak nekik.

¹⁶ A két szövegrészlet összefüggéseiről bővebben ld. KÖNCZÖL MIKLÓS: Az ősök jogán. Néhány versengő történet Hérodotosnál. In FEHÉR BENECSE – SZLÁVIK GÁBOR (szerk.): *Orpheus búcsúzik. Tanulmányok Sarkady János emlékére*. Budapest: Károli Egyetemi Kiadó (megjelenés alatt).

¹⁷ Hérodotos VII. 157. 3.

Hogy többre vágyásuk igazságos-e vagy igazságtalan, abban Hérodotos nem foglal állást. Mindkét félre érvényes azonban az a megállapítása, hogy „[...] a belviszály annyival rosszabb az egyetértésben megharcolt háborúnál, mint a háború a békénél.”¹⁸

II. Themistoklés

A nyolcadik könyvben szintén megjelenik a *pleonexia*, ezúttal Themistoklés tevékenységének jellemzésében.¹⁹ A győztes hellén sereg vezérei nem kívánják üldözőbe venni a menekülő perzsákat, így aztán Themistoklés az athéniakat is lebeszéli erről. Ehelyett az adófizetést megtagadó Andros szigetét veszik ostrom alá, Themistoklés pedig más szigeteket is igyekszik fenyegetéssel fizetésre kényszeríteni – mivel még mindig többre vágyik (*u gar epaueto pleonekteón*).²⁰

A *pleonexia* értelmezése itt is több lehetőséget kínál. Az *u... epaueto* kifejezés legkézenfekvőbbben az Andros elleni lépésekre, illetve Themistoklés fenyegetéseire utalhat vissza. Miután az androsiak semmit sem fizettek, ennél az athéniak nyilván *többre* vágnak. Az argosi és szicíliai tárgyalások szóhasználatát felidéző *pleonekteón* azonban gyanút kelt az olvasóban. Az ostromot megelőző szóváltás során az androsiak nemcsak szellemességben múlják felül a *Peithó* és *Anankaié* hatalmára hivatkozó Themistoklést,²¹ hanem azt is bizonyítják, hogy az ostromlókkal egyazon közösség tagjai, hiszen egy nyelvet beszélnek, érveik közös forrásból erednek. Így a *pleonexia* ezúttal is a hellének közösségén belüli igazságtalanságot jelöli. Ezzel szemben Themistoklés lehetséges érve áll, hogy az androsiak az adófizetés megtagadásával kívül helyezték magukat a közösségen, a perzsákat támogatva ezáltal. Hérodotos azonban kimondottan a Themistoklés által kivetett adóról beszél, s a *médismos* vádja is csak a többi szigetlakónak küldött üzenetekben szerepel.

A folytatatólagos *pleonexia* a további pénzszerző akciókban nyilvánul meg. Ezzel kapcsolatban Hérodotos egyrészt azt jegyzi meg, hogy a fenyegető üzeneteket ugyanazok a követek vitték a szigetekre, akiket korábban Themistoklés a perzsa királyhoz küldött, hogy figyelmébe ajánlja az üldözés megakadályozásával szerzett érdemeit, másrészt pedig azt, hogy a szigetlakóktól származó pénzt a többi hadvezér tudta nélkül kapta. A Themistoklés kétkulacsosságára tett utalás a hellének közösségén való – legalábbis részleges – kívülállását hangsúlyozza, a stratégosok említése pedig a

¹⁸ Hérodotos VIII. 3. 1.

¹⁹ Hérodotos VIII. 109 skk.

²⁰ Hérodotos VIII. 112. 1. A Themistoklés elleni vádat Hérodotos rosszindulatának példájaként emeli ki Plutarchos: *De Herodoti malignitate* 871 C.

²¹ Hérodotos VIII. 111. 2 sk.: „[...] mikor pedig Themistoklés azzal az érveléssel állt elő, hogy az athéniak két nagy istenséggel az oldalukon érkeztek, a Meggyőzéssel (*Peithó*) és a Kényszerrel (*Anankaié*), úgyhogy mindenképpen fizetniük kell [az androsiaknak], azt felelték erre, hogy így már érthető, hogy Athén nagy és gazdag város, és hogy jól járt a két hasznos istennel: az androsiaknak viszont igen kevés földjük van, ráadásul két haszontalan istenség, az Ínség (*Penié*) és a Tehetetlenség (*Améchané*) nem hagyja el a szigetüket, hanem folyton ott lebszel – márpedig ezeknek az isteneknek kiszolgáltva az androsiak nem fognak fizetni.”

– jogosan vagy jogtalanul – szerzett zsákmányon osztozkodó vezérek homérosi képét, és vele ismét az archaikus igazságosságsgeszmenyt idézi fel.

Themistoklés *pleonexiája* minden lehetséges közösséget megsért tehát: a hellénekét éppúgy, mint az együtt harcoló városokét. Ez az egyértelműen elmarasztaló ítélet ráadásul nem az érintettek valamelyikétől, hanem magától Hérodotosztól származik: nem meglepő hát, hogy Plutarchos is a szerző elfogultságának egyik példájaként hivatkozik erre a szövegrészletre. A huszadik század közepe óta született elemzések – Hannelore Barth 1965-ben megjelent cikkét²² követve – emellett egy további lehetséges szintet is megemlítenek a szöveghely értelmezésével kapcsolatban. Ez a szint a polisok közti kapcsolatoké. Themistoklés így nem pusztán az egyéni *pleonexia* példája, hanem Athén későbbi despotikus szövetségi politikájának az előképe is, személyes pénzvágya városa hatalomvágyát előlegezi.²³

Ezt az olvasatot több előreutaló megjegyzés is alátámasztja, melyek a későbbi athéni térnyerésre vonatkoznak. A syrakusai tárgyalással kapcsolatban például Hérodotos azt írja a nyolcadik könyv harmadik fejezetében, hogy az athéniak a szövetségesek nyomására elállnak ugyan az ott kifejezett igényüktől, hogy ők vezessék a hajóhadat, abból a megfontolásból, hogy a közös ügy mindennél előbbre való – később viszont megfosztják a spártai Pausaniast a fővezérségtől, azzal az indokkal, hogy fennhézázóan bánt velük. Itt az athéniak először a szövetségkötéssel létrehozott közösség érdekét helyezik előtérbe, később azonban egy, az Argosban vagy Syrakusaiiban elhangzottakhoz hasonlóan homérosi ízű váddal állítják félre a spártai hadvezért, kimutatva a *pleonexiára* való hajlamukat.²⁴

Themistoklés *pleonexiája* több szempontból is érthető tehát intő jelként. Az argosiai és Gelón még a szövetségeseket kollektíve illették a *pleonexia* vádjával, s a kudarcot vallott tárgyalásban a spártaiaké volt a főszerep, igaz, egyre csökkenő mértékben. Themistoklés személyében viszont már egy athéni lép előtérbe, hogy a barbárokéval vetekedő pénzhézségről tegyen tanúságot. Ez a pénzhézség és a perzsákkal titokban fenntartott kapcsolat ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az athéniak hatalomvágya általában is hasonlóságot mutat a perzsák folytonos hódításaival.

III. *Pleon díztein echein* – két párhuzamos hely

Ez a párhuzam indokolttá teszi, hogy néhány szót ejtsünk arról a szöveghelyről, ahol éppen két perzsa vitatja meg a ‘többre vágyás’ problémáját. Az álmából felriadó Xerxés tanácsadójával, Artabazossal osztja meg gondolatait, Artabazos pedig hosz-

²² HANNELORE BARTH: Das Verhalten des Themistokles gegenüber dem Gelde. οὐ γὰρ ἐπαύετο πλεονεκτέων. (Herodot VIII 112). *Klio* 1965/43–45. 30–37.

²³ Így pl. BALOT i. m. 99 sk. és 108 skk., WOLFGANG BLÖSEL: *Themistokles bei Herodot: Spiegel Athens im Fünften Jahrhundert. Studien zur Geschichte und historiographischen Konstruktion des griechischen Freiheitskampfes 480 v. Chr.* Stuttgart: Steiner, 2004, 291.

²⁴ Hérodotos VIII. 3. 2: [...] πρόφασιν τὴν Παιουσανίω ὕβριν προϊσχόμενοι ἀπειλοντο τὴν ἡγεμονίην τοὺς Λακεδαιμονίους. („ürügyként Pausanias fennhézázását használva elragadták a vezérséget a lakedaimóniaktól.”)

szasan érvel a hatalmi törekvések feladása mellett. Az általa átélt sikertelen hódítási kísérletek tapasztalatait akként összegzi, hogy csakis a *hybris*nek engedve törekszik az ember folyton többre (*aei pleon dizétein echein*).

A perzsák hódítási kényszerét többen nevezik a *pleonexia* példájának a szakirodalomban, párhuzamba állítva az athéni hatalomkoncentrációval. Mielőtt azonban erre a kérdésre rátérnénk, érdemes megemlíteni egy további szöveghelyet, melyet Heinz-Otto Weber is bevon a *pleonexia* jelentésének vizsgálatába:²⁵ ez az egyiptomi *dódekarchia* leírása a második könyvben.²⁶

A szabadságukat visszanyert egyiptomiak tizenkét királyra bízják az ország vezetését. A királyok, mint Hérodotos leírja, szigorúan betartották az uralkodás közösen meghatározott szabályait (*nomoi*): ezek alapelve az volt, hogy nem fordulnak egymás ellen és egyikük sem akar magának többet, mint a másik (*méte...*), hanem barátságosan viselkednek egymás iránt. A szabályok szigorúságát mutatja, hogy amikor a tizenkettő egyike, Psammétichos kehely híján a sisakjából mutat be áldozatot Héphaistosnak – ezzel részben beteljesítve azt a jóslatot, hogy amelyikük bronzcsészéből áldozik, az egyedüli király lesz –, a többiek kitaszítják maguk közül. Ezt követően Psammétichos igazságérzetének engedelmessé bosszút áll: valóban hatalomra tör és korábbi uralkodótársait letéve, egyedül ül az egyiptomi trónra.

A hasonló szóhasználat mellett számos különbség is mutatkozik a két szöveghely közt. Artabazos *folytonos* többre vágyásról beszél, amit Xerxés nem is tagad, bár ezt nem erkölcsi természetűnek tekinti, hanem egyrészt a perzsa birodalom természetének, másrészt – álmodást látván – az istenek akaratának tulajdonítja. Psammétichos esetében a többi király viszont a *pleonexia* első, nem is szándékolt jelére kizárja a ‘vétkest’ a közösségből. Ami a korábban tárgyalt szöveghelyekkel való lehetséges kapcsolatot illeti, mindenképpen figyelmet érdemel egyrészt a tudatos választáson alapuló erkölcsi mozzanat – állítólagos – hiánya Psammétichos és Xerxés részéről, másrészt a jeleneteket követő, tragédiába illő fordulat: Xerxés a hódítókat korábban is elért sorsra jut, Psammétichos pedig az istenek akaratát követve az őt kitaszítók bukását okozza, valóban több hatalomra téve szert ezáltal.

A Themistoklés nem szűnő *pleonexia*ja és a perzsa birodalom folyamatos terjeszkedése közti párhuzamot már említettem. A Psammétichos elleni vád viszont első látásra inkább az argosiai és Gelón szemrehányásaival mutat hasonlóságot. Itt döntő különbség azonban, hogy a szövetségesek *pleonexia*ját hangoztatók egyrészt maguknak szeretnék nagyobb hatalmat, másrészt nem következnek be tragikus bukásuk – az egyiptomi királyok viszont nem gyarapítani, csak megőrizni akarják a maguk hatalmát, mégis elveszítik azt. A perzsák és athéniak közti, sokak által hangoztatott párhuzam ennél jóval fontosabbnak látszik, ráadásul a meglévő különbségek is megfelelnek Hérodotos másutt is képviselt politikai nézeteinek és műve céljának. Ilyen különbség például, hogy Themistoklés egy – sőt, több – jól meghatározható közösségen belül követ el igazságtalanságokat, míg Xerxés nem saját népének, a perzsáknak a rovására szeretne ‘többet szerezni’. A folyamatos terjeszkedésben megnyilvánuló *hybris* nem

²⁵ WEBER i. m. 32 skk.

²⁶ Hérodotos II. 151 skk.

egy közösségen belüli igazságtalanság, hanem az istenek által megszabott természetes korlátok átlépése,²⁷ büntetése is az istenek akarata szerint történik, ahogy azt maga Xerxés is felismeri.

*

Összegezve tehát: ha magyarázatot keresünk az eltérő szóhasználatra a görögök és a barbárok esetében (*pleonexia*, illetve *pleon dizétein echein*), egyaránt figyelembe kell vennünk az alapvető hasonlóságot és a fentiekben említett különbségeket. Ha a *pleonexia* szerepét a Hérodotosi mű egésze szempontjából vizsgáljuk, arra a következtetésre juthatunk, hogy a *pleonexia* és a *pleon dizétein echein* ugyanarra az emberi tulajdonságra utal. A *pleonexia* egyfelől – a különbségek által – a korabeli athéni politikaelméleti diskurzushoz kapcsolja azt a három szöveghelyet, ahol megjelenik: ahhoz a diskurzushoz, melyben minden valószínűség szerint ekkor jelenhetett meg rajta kívül például az *isonomia* is;²⁸ másfelől – a hasonlóságok révén – a barbárok történelmével is kapcsolatot teremt, hangsúlyozva azt a figyelmeztetést,²⁹ hogy az egyén polison belüli vagy a polisok egymással szembeni ‘többre vágyása’ egy tragikus végkifejlethez vezető folyamat része lehet.³⁰ A három szöveghelyen bemutatott történeti példák eltérései egyben azt is tanúsítják, hogy Hérodotos nem csupán átveszi az athéni politikai diskurzus kulcsfogalmait, hanem azok árnyalásával maga is hozzájárul kora politikai gondolkodásának alakításához.

²⁷ WEBER i. m. 40: „Es wiederholt sich also der bei den anderen Stellen bereits betonte Gedanke gewissermaßen auf einer höheren Ebene.”

²⁸ Erről tanuskodik többek között a perzsa vezérek vitája a kívánatos államformáról: Hérodotos III. 80. 6.

²⁹ A Hérodotosnál gyakran előforduló, bölcs intéssel szolgáló tanácsadó szerepét magára Hérodotosra vonatkoztatja KURT A. RAAFLAUB: Herodotus, Political Thought, and the Meaning of History. *Arethusa* 1987/20. 221 skk., valamint JOHN L. MOLES: Herodotus Warns the Athenians. *Papers of the Leeds International Latin Seminar*, 1996/9. 259 skk. (mindkettőre hivatkozik BALOT i. m. 135, 84. jz.) Hérodotos és a kortárs politika összefüggéséről legújabban ld. KURT A. RAAFLAUB: Philosophy, Science, Politics: Herodotus and the Intellectual Trends of his Time. In BAKKER – DE JONG – VAN WEES i. m. 149 skk.

³⁰ STRASBURGER i. m. 602.; WEBER i. m. 36.